

KALOTASZEG NÉPESEDÉSI PROBLÉMÁI

(Befejező közlemény)

A „NAGY SZÜKSÉG” IDEJÉN nem várhattunk bő utánpótlást. A felé emelkedés, az elhelyezkedés reményei megfogyatkoztak, a szétszóródás, az elkallódás esélyei megnövekedtek. A vándorlási veszteség nagysága sejtetheti azt, hogy éppen a produktív korúak azon csoportjában keletkezettek fogyatékok, amelyek hivatvák volnának a családalapításra, a virágzásra. Az árnyalatok a kormegoszlás kellő részletezésének hiánya miatt ugyan rejtve maradnak, de igen közel esik a feltevése annak, hogy a magyarság 20–30 éves korú rétegei voltak azok, amelyek az idegen uralom idején vándorbotot vettek kezükbe és csak megtizedelve állottak a magyarság fajfenntartó, kombattáns táborának rendelkezésére. És ha ez a réteg keskeny, várhatunk-e széles gyermekréteget?

Jutott 1930-ban 100 lakos közül az oldalt jelzett korcsoportokra

	Kalotaszeg magyar többségű román többségű községeiben		Összes	A környezet román jellegű községei- ben
7 éven aluli	15.79	18.75	16.13	20.24
7–12 éves	11.86	10.53	11.74	12.75
13–19 éves	13.68	11.76	13.45	13.44
20–64 éves	52.09	52.71	52.14	48.16
65 é. f.	6.58	6.25	6.54	5.41

Kicsiny a pontos hasonlítás lehetősége a korcsoportosítás egyenlőtlensége miatt, de azért határozottan állítható, hogy a gyermekek részesezése Kalotaszeg magyar községeiben hanyatlott. Ugyanis eggyel több évjárat van a csoportosítás szerint a legelső rétegben, mégis csak jó 1%-al magasabb a 7 éven aluliak aránya, mint volt 1910-ben a 6 éven aluliak aránya, holott egy évjáratnak régi kulcs szerint kb. 2 és $\frac{1}{2}$ -ot lehet számítani. Azonban már kézzelfogható igazság az, hogy a magyar falvakban a gyermekek aránya a kalotaszegi román falvakhoz mérten ma *alárendeltebb*, mint 20 évvel régebben; még nagyobb az elmaradás a környezetet képviselő nagyobb tömb: az említett járások román jellegű lakosságának succrescentiájához mérten. Az indexek világítják meg ezt a legjobban.

	A 6 illetve 7 éven aluliak arányszámjából képezett indexek	
	1910 ⁶	1930 ⁷
Kalotaszeg magyar többségű községeiben	100	100
Kalotaszeg román többségű községeiben	102.8	118.7
A környezet román jellegű községeiben	114.2	128.2

A fennmaradás reményei inognak meg az ilyen számsorok láttára. E hat szám a számokból olvasni tudóknak nagy igazságról beszél. A terjeszkedés elé meredő gátak nyomorúságairól és keserűségeiről, de arról a jövőről is, amely – ha az utánpótlás üteme nem javul – Kalotaszeg magyarságára vár. Harminc év múlva (azaz 1960 körül) a magyar fajfenntartók sorai lesznek megfelelő mértékben inferiorisabbak a környezethez mérten, nem is szólván arról, hogy már eredetileg is a

⁶ 6 éven aluli. ⁷ 7 éven aluli.

román jellegű falvak mutatták a gyermekek nagyobb arányszámát. A számok logikája könyörtelen, s ha a faj önmagához is az, (a gyermekszám korlátozása avagy ha a körülmények kegyetlenek a fajhoz), akkor a leendő számok a magyarság szerepének összezsugorodásáról tesznek majd tanúságot. A szám oktatása mégis – élet, a befelé forduló önvizsgálódás okkereső és eszközlátó leleményének az élete.

A legfiatalabb sarj mecsappanásával szemben a közelmúlt szülöttei (7–12, de kivált a 13–19 évesek) a magyar falvakban teljesen kielégítő, sőt részben kiváló aránnyal vannak képviselve. Tekintve, hogy ezen utóbbiak az 1910-es népszámlálást követő esztendőök szülöttei és tekintve azt, hogy a magyar falvakban ez a succrescentia akkor is elmaradt a román milieu születési arányától, nyilvánvaló, hogy az ifjúságnak ezen, a román népszámlálás által észlelt kielégítő arányszáma nem önmagából kiinduló, hanem csak reflexszerű jelenség volt. Következésképpen t. i. annak, hogy a legfiatalabb (7 é. a.) generáció a magyar falvakban megritkult és másrészt annak, hogy a gazdasági kényszer Kalotaszeg magyar produktív népességét elvándorlás vagy kivándorlás formájában jobban megritkította, mint a környezetét. Ez azután mintegy automatikusan emelte a vándorlásban még részt nem vevő és jobb időkben nemzett elemek képviselését.

Az elhalványult hajnallal szemben az este megsötétedett, elterpeszkedett: a 65 éven felüliek aránya ma a magyarság soraiban – a román öregekéhez képest – kivehetőleg nagyobb szerepet játszik, mint a múltban. Ismét az indexekkel érzékeltethetjük legvilágosabban a folyamatot.

	A 60 illetve 65 éven felüliek arányszámaiból képezett indexek	
	1910 ⁸	1930 ⁹
Kalotaszeg magyar többségű községeiben	100	100
Kalotaszeg román többségű községeiben	113.2	95.0
A környezet román jellegű községeiben	95.0	82.2

A régmúlt őrszemei és tanúi a magyar falvakban ma dominálóbak, mint egykor. Olyan pozitívum ez, amely a nép jövőjének szempontjából lehangoló negatívum. Némi vigasz volna ugyan, hogyha ezt a magyar falvak gyorsabban javuló egészségügyi viszonyaira, a halandóság ütemesebb javulására lehetne visszavezetni. Ezirányú fogyatékos eszközeink is elegendők ahhoz, hogy az önáltatás e hályogát szemünkről lehántsák. Ezek a vizsgálatok ugyanis félreérthetetlenül meg fogják állapítani azt, hogy itt valóban a szenilizálódásnak azon enyhébb változatáról van szó, amelyet a gyermekszám korlátozására, vagy éppen egykére hajló vidékeinken (Sárköz, Baranya, Gömör, Bácska stb.) megfigyelhetünk.

Az egész változásban sok a kóros és Kalotaszeg jövőjé népi erejét elég hátrányosan láttató tünet. Elevedés, renaissance kell ahhoz, hogy ez a néposztétel módosuljon és bizalommal töltsse el vizsgálóját. A létfenntartás törvényeitől eltávolozóban lévő nép koreloszlása a kalotaszegie. Nyugtalanlanságot szerez annak, aki szemléli. Kivált a környezet perspektívájából. Ismét az indexszámok azok, amelyek a baj fokát, súlyosságát jól jelzik. Vessük össze a legfiatalabb és az ennél valamivel idősebb évfjártok csoportjait.

⁸60évenfelüliek. ⁹65 éven felüliek.

A két legfiatalabb korcsoport lélekszámaiból képezett indexszámok

	1910-ben a 6–11 évesek számát 100-al egyenlőnek véve volt a 6 éven aluliaké	1930-ban a 7–12 évesek számát 100-al egyenlőnek véve volt 7 éven aluliaké
Kalotaszeg magyar többségű községeiben	121.5	133.1
Kalotaszeg román többségű községeiben	129.8	178.0
A környezet román jellegű községeiben	131.0	150.9

Folytatólagos index a fentiekből:

Kalotaszeg magyar többségű községeiben	100.0	100.0
Kalotaszeg román többségű községeiben	106.8	133.7
A környezet román jellegű községeiben	107.8	113.4

A legfiatalabb sarjnak a román jelleg fokozódásával kezdettől fogva fellelhető főlnye húsz évvel később még kézzelfoghatóbbá vált.

CSALÁDI ÁLLAPOT. Feltehető volna, hogy a népműveltség tekintetében magasabb színvonalon álló és foglalkozásilag is némileg differenciáltabb rétegből – mint amilyen a Kalotaszeg – a fiatalok későbbben lépnek házasságra s talán többen is tartózkodnak véglegesen a családi élettől. E feltevés helytállósága esetén a gyermekállományban való elmaradást annyira-amennyire indokolhatnók. Sajnos, világos képet s kivált újabb képet nem kaphatunk erről. Ehhez szükség volna az életkort a családi állapottal községenként kombinált adatokra. Ez hiányzott a multban is és hiányzik a román népszámlálás eredményeiből. Az utóbbi népszámlálás már említi, kifogásolható korcsoportosítása még azt is megátolja, hogy a 15 éven felülieket külön taglaljuk. Ha ugyanis csupán a 20 éven felüliekre terjeszkednének ki, akkor indokolatlanul megszükitenők a viszonyítás bázisát. Közefekvő ugyanis az, hogy a tizenöt éven felüli és jelesül a 18, 19 éves nőknek Erdély ezen táján elég jelentős része már férjes s így nem szabad azzal a fikcióval élni, hogy a 20 éven aluliakat generálisan nőtleknek, illetve hajadonoknak tekinthetjük; aminthogy ezt a 15 éven aluliakra vonatkozólag joggal feltesszük. Ezért a logika tanácsára, de a realitás rovására egy antik adathoz, az 1910-eshez folyamodunk és az akkori megoszlást tüntetjük fel. Ezek szerint volt

		A 15 éven felüli lakosok közül			
		nőtlen ill. hajadon	nős ill. férjes	özvegy	elvált
} községeiben	Kalotaszeg magyar	23.86	66.27	9.50	0.37
	Kalotaszeg román	20.16	68.93	10.54	0.37
	Kalotaszeg összes	23.46	66.55	9.62	0.37
	A környezet román jellegű	23.65	66.69	9.50	0.16

Kalotaszeg és a környezet családi állapot tekintetében szinte hajszálnyira egyeznek. Gyakorlatilag és statisztikailag valóban hajszálnyira. Bár a férjes nők részletesebb korelemzése nélkül teljesen végleges ítéletet nem lehet alkotni, annyi mégis bizonyos, hogy Kalotaszegen *nem* azért kevesebb a gyermek, mert a házások számaránya különösen alacsony. Ellenben bizonyos, hogy a kalotaszegi házasságok átlagos gyermekszáma *lényegesen* kisebb, mint a környezet házasságaié. Ezt nagyon könnyen valószínűsítjük; vizsgáljuk meg, hogy száz házasság egyénre mennyi 15 éven aluli gyermek jutott; Kalotaszegen ez a szám 72.6, a környezetet képviselő járárok román jellegű községeiben 83.2.

Az a tény, hogy a magyar és román kalotaszegi községekben egyaránt jó kétszerannyi elvált akadt, mint amennyi a környezetet jelentő román községekben, épp annyira kedvezőtlen, mint amennyire kedvező jelenségnek vehető az, hogy az özvegyek arányszáma a magyar többségű községekben nem nagyobb, mint a környezetben, jöllehet az öregek arányszáma már akkor is magasabb volt. Fejlettebb közegészségügyre és nagyobb fizikai ellenálló erőre következtetünk ebből.

MAGYAROK – ROMÁNOK

HA AZOKRA AZ ÍTÉLETSZERŰ és a magyarság színe-javát valósággal antiszelektáló erőkre gondolunk, amelyek a letűnt viharos századok során – kiváltképpen a XVII. század második és a XVIII. század első felébe sújtották fajunkat, akkor hálával kell konstatálnunk, hogy egyáltalában van még közép- és nyugat Erdélyben magyarság. (Erre vonatkozólag 1. „Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében” (1943) című tanulmányomnak különösen 9–14. és 61–70. lapjait.) Ámbár a *Budai Nagy Antalok* földje sem volt a legháborítatlanabb, de talán sovány talaja, a nagybirtokok viszonylagos hiánya és népének különleges kvalitásai¹⁰ okozták azt, hogy kevés kivétellel megtartatott színmagyarnak ez a szépbeszédű, egyenesjárású, szépen öltözködő, úri magatartású nép. Itt beolvadásról, vagy házasságbeli keveredésről *szó sincs!*

Ez természetesen nem mondja azt, hogy az egyes községeken belül, így az egész Kalotaszegen is a magyarság és románság erőviszonyai egyszer és mindenkorra kikristályosodtak és mintegy megmerevedtek. Van fluktuáció, de ebben – legalábbis az utóbbi 2–3 emberöltő óta – nincs szerepe az asszimilációnak. Arról azonban egészen bizonyosan nincs szó, hogy a magyarság válnék hűtlenné fajához és beolvadna a románságba; valamelyes súlytalan román beolvadás egyik-másik – egyébként is csaknem szintiszta magyar községben – valószínűsíthető. Ellenben igenis szó lehet és van is szó a két faj eltérő természetes szaporodásáról, különböző vándorkészségéről; alig kétséges, hogy kivált a vándorhajlamban az eltérő igényeknek és műveltségnek is szerepe van. A népesség konzerválása szempontjából a nagyobb műveltség és igényesség gyengítő, szám-apasztó erő. Elvándorlásra késztet. Az eltérő természetes szaporodási viszonyok itt-ott megbolygatták az erőviszonyokat. Mindazonáltal feltűnő szép stabilitás példáival is sűrűn találkozunk. Mintha valami láthatatlan és iratlan törvény gondoskodnék a gazdasági symbiosisban élő két faj elegyültségéről és a mérték állandóságáról. A túloldalon levő táblázat, amely a magyarságnak az 1880-as népszámlálás által észlelt csökkenő arányrendje szerint sorolja föl a községeket, meggyőz arról, hogy az eredetileg is már túlnyomó magyar községekben, – jöllehet a románság szívszós ellenállásával is elégszer találkozunk – többnyire mégis felolvad az ellenálló erő s az egyszínűsödés felé alakul a fejlődés. Kivált újabban. (3. sz. tabella.) Másrészt azonban arról is tanus-

¹⁰ Erre vonatkozólag sok figyelemreméltót olvashatunk *Kós Károly*: „Kalotaszeg” c. könyvéből.

3.sz. Tábla. A magyarság %-os részesedése 1880–1941 közt Kalotaszeg községeiben

(A községek a magyarság 1880-ban észlelt arány-rangsora szerint)

	1880	1890	1900	1910	arányszám változása						
					1930 (román)	1941	1880–1910		1910–1941		1880–1941
1. Jegenye	69.0	100.0	99.6	99.5	99.5	99.7	+ 0.5	+ 0.2	+ 0.7		
2. Sárvasár	98.4	95.2	97.8	94.8	96.2	98.2	– 3.6	+ 3.4	– 0.2		
3. Kőrösfő	98.3	98.1	98.5	98.0	98.4	99.5	– 0.3	+ 1.5	+ 1.2		
4. Inaktelke	97.6	98.9	99.4	98.9	99.9	99.4	+ 1.3	+ 0.5	+ 1.8		
5. Zsobok	97.5	97.7	98.9	98.8	98.6	99.3	+ 1.3	+ 0.5	+ 1.8		
6. Magyarbikal	97.3	98.1	98.9	96.7	99.0	99.3	– 0.6	+ 2.6	+ 2.0		
7. Ketesd	97.2	95.3	95.4	94.7	95.4	99.0	– 2.5	+ 4.3	+ 1.8		
8. Nádasdarác	94.7	99.0	100.0	99.2	97.4	100.0	+ 4.5	+ 0.8	+ 5.3		
9. Mákófalva	93.0	92.8	94.9	95.8	95.4	99.2	+ 2.8	+ 3.4	+ 6.2		
10. Bogártelke	91.6	94.6	95.4	94.8	91.4	96.2	+ 3.2	+ 1.4	+ 4.6		
11. Bánffyhyunyad	90.1	86.7	91.6	90.5	60.6	83.9	+ 0.4	– 6.6	– 6.2		
12. Magyarvlsta	87.3	86.2	87.3	92.7	91.4	95.5	+ 5.4	+ 2.8	+ 8.2		
13. Zentelke	86.8	88.5	84.7	83.7	85.5	89.7	– 3.1	+ 6.0	+ 2.9		
14. Magyarapus	85.0	93.0	94.1	94.3	93.1	94.9	+ 9.3	+ 0.6	+ 9.9		
15. Jákótelke	80.8	80.4	80.1	88.3	74.4	75.4	+ 7.5	– 12.9	– 5.4		
16. Kispetri	77.5	82.9	79.8	86.9	77.6	77.7	+ 9.4	– 9.2	+ 0.2		
17. Méra	77.1	78.3	84.6	92.8	88.7	92.1	+ 15.7	– 0.7	+ 15.0		
18. Kalotaszentkirály	75.8	77.2	75.3	79.2	69.9	78.4	+ 3.4	– 0.8	+ 2.6		
19. Nyárszó	72.7	69.9	73.8	63.6	68.8	72.7	– 9.1	+ 9.1	–		
20. Kisbács	66.9	67.7	70.3	69.6	65.2	71.6	+ 2.7	+ 2.0	+ 4.7		
21. Kalotadámos	66.0	73.1	73.7	83.6	62.4	69.2	+ 17.6	– 14.4	+ 3.2		
22. Sztána	62.4	64.7	66.9	65.8	60.8	70.6	+ 3.4	+ 4.8	+ 8.2		
23. Magyarlóna	61.3	60.6	68.7	66.5	63.1	70.1	+ 5.2	+ 3.6	+ 8.8		
24. Türe	60.1	60.9	64.9	67.2	65.4	67.2	+ 7.1	+ –	+ 7.1		
25. Középlak	59.6	56.5	59.4	60.2	56.5	61.4	+ 0.6	+ 1.2	+ 1.8		
26. Farnas	58.4	48.0	46.5	42.0	41.5	42.3	– 16.4	+ 0.3	– 16.1		
27. Gyerővásárhely	55.7	52.0	49.2	50.1	48.4	51.0	– 5.6	+ 0.9	– 4.7		
28. Szucság	54.1	58.5	62.9	65.1	59.6	58.9	+ 11.0	– 6.2	+ 4.8		
29. Magyariskapus	53.5	51.1	49.7	51.4	49.8	56.9	– 2.1	+ 5.5	+ 3.4		
30. Magyarókereke	48.4	46.4	41.6	41.4	36.2	40.4	– 7.0	– 1.0	– 8.0		
31. Váralmás	38.2	38.2	43.0	40.9	36.1	37.7	+ 2.7	– 3.2	– 0.5		
32. Nagypetri	34.6	36.7	38.9	37.3	30.7	40.4	+ 2.7	+ 3.1	+ 5.8		
Együtt	74.53	74.62	77.22	77.78	70.33	76.84	+ 3.25	– 0.94	+ 2.31		
Bánffyhyunyad nélkül	72.17	72.71	74.50	75.32	72.23	75.50	+ 3.15	+ 0.18	+ 3.33		

kodik táblázatunk, hogy az erősen vegyes avagy éppen a magyarság minoritását mutató községekben a csendes faji harcból nagyobb idő távlatában mintha mégis inkább a román faj kerülne ki nyertesként. (Farnason elveszett a magyar többség. Magyarórkerekén eltávolodott a többség megnyerésének lehetőségétől, Gyerővásárhelyen és Magyarokiskapuson időnkint felettébb bizonytalanná vált a majoritás.) Azonban tragikus összezsugorodásról, elnémuló harangokról szó sincs. Külön elbírálás alá esik az 1919–1940 közötti intermezzo, amelynek során a sovén célkitűzésekkel folyó beavatkozás elég mélyre hatolt és a fák gyökerére vetette a fejszét. Ártalmi nem kicsinylendők. Mindazonáltal az egyes községek népi összetételét döntően nem tudta befolyásolni, még ha igaz is az, hogy a 32 község közül 25-ben romlott a magyarság aránya. Helyenkint, elsősorban Bánffyhunyadon igen nagy mértékben. Azonban úgy itt, mint egy-két más községben a népszámlálás felvételtechnikai praktikái és a magyarétól eltérő ismérv-értelmezések miatt mutatkozott az erős hanyatlás.¹¹ Bánffyhunyadra elég nagyszámú betelepülés történt. Hogy ez komolyabb méretű lehet, annak bizonyossága az, hogy a visszatérés után megtartott census jelentősen több románt mutatott, mint bármelyik előző magyar népszámlálás.

Bánffyhunyad nélkül Kalotaszegen a magyarság aránya ma egy halvány árnyalattal még nagyobb is, mint volt 1910-ben. Az első népszámláláskor észlelt arányához képest a magyarság Bánffyhunyad beszámításával is emelkedett. Nem szabad szem előtt téveszteni, hogy Bánffyhunyad vonzó köre nyugat felé túlnyomólag román és azt sem, hogy a román uralom idejében ingatlan vagyon juttatása útján is szaporított a románság, ami ellenállóképességét feltehetőleg a jövőre nézve is stabilizálta. A románság 1930–1941 közti térvesztésében része van annak, hogy a tisztviselők és az idegen uralom idején magukat különösen exponáltak és az uralom iránt gazdaságilag is érdekeltek egyrésze a bécsi döntés után elhagyta az ország területét.

Érdemes megemlíteni, hogy a román uralom alatt is akadt 7, túlnyomórésztben magyar község, amelyben a magyarság aránya az 1910-es eredményekhez mérten még javult is. Ezek közül különösen értékes a Nyárszón és Zentelkén észlelt térfoglalás, annál is inkább, mivel e két községben már régebben tapasztalható dekadencia megfordítását jelentette az örvendetes erősödés. Ezzel szemben több lehangelő veszteség áll, amelyek közül Jákótelkéé, Kispetrié, Kalotadámósé, Szucságé és Váralmásé azért említésre méltó, mivel ezekben a térvesztést távolról sem sikerült azóta behozni, vagy akár a régi, 1910-es arányszámot megközelíteni.

¹¹ A rohamosan elmagyarosodó zsidókat jiddisch anyanyelvűeknek könyvelték s emellett a görög-katolikusokat ott is, ahol egyrésztük – mint Jákótelkén és különösen Kalotadámóson – beolvadóban volt a magyarságba, kivétel nélkül románoknak írták át. Emellett egyes helyeken az idők rendjén a magyarságba átszivárgó egyéb – többnyire cigány – elemeket ismét cigány anyanyelvűeknek vették.

Érdekes vizsgálni a népfajok számarányának hullámzását aszerint, hogy a magyarság aránya eredetileg milyen nagy volt. Vagyis kategóriákat képeztünk a magyarság 1880-ban észlelt csökkenő számaránya szerint és vizsgáltuk, hogy a magyarság, románság és az egyéb anyanyelvűek túlnyomó részét kitevő cigányság százalékos képviselője e csoportokban hogy alakult. Az első népszámláláskor észlelt arányszám volt tehát a csoportképzés alapja. Az eredmények a következők:

Közégsoportok, amelyekben a magyarság arányszáma 1880-ban	Volt 100 lakos közül oldalt jelzett anyanyelvű						változás 1880-1941
	1880	1890	1900	1910	1930	1941	
I. 90%-nál nagyobb							
magyar	94.00	92.82	95.05	94.21	81.39	92.58	-1.42
román	3.94	4.39	4.37	5.37	10.30	6.08	+2.14
egyéb	2.06	2.79	0.58	0.42	8.31	1.34	-0.72
Ugyanez Bánffyhunyard nélkül							
magyar	96.26	96.65	97.56	97.12	97.16	99.07	+2.80
román	2.99	2.91	2.12	2.86	2.34	0.79	-2.20
egyéb	0.74	0.44	0.32	0.02	0.50	0.14	-0.60
II. 75.0-89.9%							
magyar	81.47	83.79	84.81	88.95	85.05	88.81	+7.34
román	12.40	12.58	12.49	10.88	13.76	10.30	-2.10
egyéb	6.13	3.63	2.70	0.17	1.19	0.89	-5.24
III. 60.0-74.9%							
magyar	63.83	64.64	69.19	68.40	64.05	70.31	+6.49
román	32.34	31.28	30.68	30.09	35.60	27.13	-5.21
egyéb	3.83	4.08	0.13	1.51	0.35	2.55	-1.28
IV. - 60%							
magyar	49.23	48.07	49.57	49.35	45.22	47.72	-1.51
román	47.96	48.52	49.00	47.75	51.60	48.43	+0.47
egyéb	2.81	3.41	1.43	2.90	3.18	3.85	+1.04

A magyarság – ha a kivételes helyzetben levő Bánffyhunyardot, amelynek különösen 1930-as adatait méltán irreálisnak tekinthetjük, figyelmen kívül hagyjuk – általában tért nyert. Azonban kivételt képez az utolsó kategória, amelyben a magyarság és románság szinte fej-fej mellett küzd az elsőbbségért. Itt a románság határozottan jobban tartja állásait. A magyarság térfoglalásának értékét – különösen a II. kategóriában – az rontja, hogy elsősorban a cigányok rovására javult a magyarság képviselője. A románság itt egy ideig nagyon jól tartotta magát. Ujabbán soraik mégis megintogtak. A cigányok arányszámának szinte ötletszerű fél-le szállása kissé zavarja a képet. A hasonlítás summája ugyan mégis csak az, hogy a magyarság és románság erőviszonyai jóideig nagyon stabilisak voltak. A kétszeres imperiumváltozás irritálta az eredményeket, bár valódi ugrást csak a román népszámlálás eredményei jelentettek. Az 1941-es népszámlálás eredményei ugyanis meglehetősen szervesen illeszkednek az első világháború előtti adatokhoz. Nagyban és egészben az azidáig érvényesült tendenciáknak, illetve oszcillálásoknak a keretei közt mozognak az arányok. Lehangelő a IV. kategória eredménye, bár még mindig kicsiny a differencia a magyarok és a románok száma közt. Valószínű, hogy a verseny itt véglegesen eldőlt a románok javára. Hangsúlyozzuk, hogy nem a románosodás miatt, hanem egyszerűen csak azért, mert a román több-

ségű községek népe jobban szaporodik. Mindenesetre felfigyelésre érdemes az, hogy az utolsó kategóriába tartozó 8 község közül 5-ben a magyarság aránya ma magasabb, mint volt 1910-ben és csak háromban alacsonyabb s végeredményben mégis 1.63-al kisebb ma a magyarság képviselője, mint 1910-ben. Ennek következtében, hogy a kifejezetten román többségű 3 község népe 1910 óta erősen gyarapodott, míg a magyarság nagyobb arányát feltüntető községek lélekszáma stagnált vagy fogyott. Bizonyosága ez annak, hogy egy nagyobb közösségben lehet teret veszteni úgy is, hogy az egyes alkotó tagok (községek) népösszetétele kielégítő, vagy éppen előnyös alakulást mutat; csupán az kell, hogy – mint itt – a magyarság egységei vonatottabb, a nemzetiségeké elevenebb szaporulatot mutassanak. Ezen utolsó csoport helyeiségei közül egyébként a magyarság arányának alakulása újabban Szucságon legaggályosabb. Ez az egyetlen község, amelyikben a magyarság képviselője ma alacsonyabb, mint a román census idején. Csak árnyalattal kedvezőbb a magyarság fejlődésének menete a népes Váralmásán.

A MŰVELTSÉGI ÁLLAPOT

KALOTASZEGEN – mondja Kós Károly – „a nép általános műveltsége az átlagon felüli.” A hitújítástól kezdve háborítatlanul kálvinista népét anyagiakban mindig szegény, de a művelődésre mindig sokat áldozó egyháza művelődésileg régtől fogva felkarolta, nyereségnek tartván a „kiművelt emberfő” kötelező társadalmi eszményét. Nyilván ezért is van az, hogy „soknak van elemi iskolai végzettségén kívül néhány középiskolai osztályos végzettsége.” A kalotaszegi embert sok verejtéket igénylő földje nem kényezteti el. De viszont „a föld régi idő óta már szinte teljes egészében a kisgazda nép tulajdona.” Ahol a föld nagyon termékeny s ahol a föld kevés ember kezén van, ott zsellérek, béresek, esetleg jó munkások teremnek, de a műveltség gyökerei nem mélyek, a kultúra felszínes. Itt annyira-amennyire kifejlődhetik bizonyos civilizáció. Autochton kultúrához azonban – szerintünk – inkább emilyen milieu alkalmas: ötletre és többlet-teljesítményre készítő talaj, mérsékeltbb osztályhelyzeti egyenlőtlenségek s ezenfelül valami szerencsés népkeveredés. Tegyük még hozzá, Kós Károlyt idézve, azt, hogy „általában jómódú, bár nem vagyonos. Földjéből nem élhetne meg, de jól keres. Kereskedik, ipart űz és mindenfelé elmegy munkára. Nem földmunkára, de félig ipari munkára, mint kőműves, ács, kőfaragó, asztalos. Férfilakosságának talán 50%-a a földművelésen kívül más-sal is foglalkozik. De cselédnek csak a legritkább esetben szegődik.” „Takarékos, sőt fősvény nép; nem bohém természetű, mint a vele együttlakó románság és nem is iszik annyit.” Mindez elég jó diszpozíció ahhoz, hogy ne kelljen sokat indokolni a statisztika per-döntő számait, amelyek teljes mértékben igazolják fejezetünk első idézett mondatát: „A nép általános műveltsége az átlagon felüli.”

Ugyancsak a román népszámlálás anyagából számítottuk ki a következő percenteket:

	Irt és olvasott férfi	100 nő közül 1830-ban	7 éven felüli lakos
Kalotaszeg magyar többségű községeiben	80.9	75.7	78.3
Kalotaszeg román többségű községeiben	67.7	63.2	65.4
Együtt	79.5	74.3	76.9
A környezetet képviselő járások egyéb községeiben	55.1	39.8	47.5

Nemcsak klasszis, de klasszisok és évtizedek választják el a magyar Kalotaszeget a román környezettől. Nagy-Magyarországon az írni-olvasni tudók arányszáma évtizedenkint átlag 8–9%-al növekedett, (lassubbodó tendenciával); nyilvánvaló, hogy legalább 3 évtizedre kell becsülni azt az időt, amennyi alatt a román környezet analfabetizmusa a kalotaszegi községek 1930-as színvonalára apad. Nem kell azonban felednünk azt, hogy Kalotaszeg még mindig nem elenyésző írástudatlanjainak száma is csökken odáig, így a főlény – ha számokban kifejezve, enyhültebb formában is, – de továbbra is fenn fog maradni. Tény azonban az, hogy Kalotaszeg községeiben is akadt még elég tennivaló. Elsősorban a vegyes községek azok, amelyekben az analfabetizmus ugarát még nem törték fel eléggé. Bár elvéve a magyar községek között is találunk hátramaradottakat. De, hogy mennyire szoros a kapcsoltság a magyarság és a műveltség közt, azt az alábbi táblázat igazolja, a községek csoportosítását (10+10+11 község¹²) a magyarság csökkenő sorrendje szerint végeztük.

Kalotaszegi községkategóriák a magyarság csökkenő aránya szerint (1910) Magyarság %-a:	Irt és olvasott férfi	száz nő közül 1930-ban	7 éven felüli egyén
I. (99.5–94.7)	86.1	80.1	83.1
XI. (94.3–67.2)	78.2	73.8	76.0
III. (66.5–37.3)	72.6	66.1	69.5

A magyarsággal való együttlét, a fejlettebb civilizáció légköre természetesen a román többségű községek iskoláztatási viszonyait is előnyösen befolyásolja. E községek a maguk 60–70%-os műveltségi arányszámaikkal tetemesen felülmulják a távolabbi román környezet hányadosait. Nem kell természetesen felednünk azt, hogy a kb. 40%-os kisebbségi nyomatékkal rendelkező magyarság nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy a viszonyszámok ennyire is kedvezően alakulnak.

Az egyes községek írni-olvasni tudóinak arányszámait a magyarság képviseletének csökkenő rendjében közöljük: A párhuzamosság a magyarság számereje és a műveltség intenzitása között még a részletekben is félreismerhetetlen, habár egyes esetekben az összefüggés meglazul.

¹² A kisvárosias jellegű és kb. 20%-os zsidóságot, valamint a lélekszámhoz mérten fejlett kereskedelmet felmutató Bánffyhunyadiot kiemeltük a községek közül. Bánffyhunyadiot egyébként a 7 éven felüli férfiaknak 86.3%-a, a nőknek 82.8%-a tudott írni és olvasni. 84.5% az összlakosság műveltségi aránya.

	Irni-olvasni tudók aránya a kalotaszegi községekben a magyarság arányának csökkenő rendjében			
	Magyarság aránya (1941)	1930	Irt és olvasott 1910	Változás 20 év alatt
Nádasdaróc	100.0	88.6	75.7	+ 12.9
Jegenye	99.7	87.1	65.4	+ 21.7
Körösőfő	99.5	82.0	72.1	+ 9.9
Inaktelke	99.4	68.9	56.4	+ 12.5
Zsobok	99.3	89.6	62.7	+ 26.9
Magyarbikal	99.3	83.9	63.9	+ 20.0
Mákófalva	99.2	88.7	68.8	+ 19.9
Ketesd	99.0	92.9	68.4	+ 24.5
Sárvásár	98.2	79.4	58.5	+ 20.9
Bogártelke	96.2	73.1	71.0	+ 2.1
Magyarvista	95.5	76.3	43.7	+ 32.6
Magyarkapus	94.9	75.8	40.9	+ 34.9
Méra	92.1	75.7	59.8	+ 15.9
Zentelke	89.7	84.0	67.2	+ 16.8
Kalotaszentkirály	78.4	84.4	56.9	+ 27.5
Kispetri	77.7	72.9	58.5	+ 14.4
Jákótelke	75.4	87.3	50.0	+ 37.3
Nyárszó	72.7	78.6	60.3	+ 18.3
Kisbács	71.6	67.1	44.8	+ 22.3
Sztána	70.6	81.9	58.0	+ 23.9
Magyarlóna	70.1	77.3	48.9	+ 28.4
Kalotadámos	69.2	69.0	51.4	+ 17.6
Türe	67.2	77.6	67.6	+ 14.0
Középlak	61.4	68.5	47.9	+ 21.6
Szucság	58.9	74.0	58.1	+ 15.9
Magyarkiskapus	56.9	55.1	35.4	+ 19.7
Gyerővásárhely	51.0	76.4	51.8	+ 24.6
Farnas	42.3	73.7	51.7	+ 22.0
Magyarókereke	40.4	68.1	45.5	+ 22.6
Nagypetri	40.4	51.7	44.7	+ 7.0
Váralmás	37.7	69.1	47.5	+ 21.6

A községenkinti felsorolás tanulságos. Nemcsak azt látjuk, hogy az egyes községek között még ma is nagy szakadékok vannak (Ketesd 92.9%, Nagypetri 51.7%; 1910-ben Nádasdarócon 75.2% és Magyarkiskapuson 35.7% volt a maximum és a minimum), hanem azt is, hogy a különböző községekben a javulás korántsem volt hasonló ütemű. Látjuk azt is, hogy a magyarság számarányával való

	Műveltségi sorrendszámok				
	1910	1930	1910	1930	
Nádasdaróc	1.	4.	Kalotaszentkirály	17.	7.
Körösőfő	2.	10.	Inaktelke	18.	26.
Bogártelke	3.	22.	Gyerővásárhely	19.	16.
Mákófalva	4.	3.	Farnas	20.	21.
Ketesd	5.	1.	Kalotadámos	21.	25.
Zentelke	6.	8.	Jákótelke	22.	5.
Jegenye	7.	6.	Magyarlóna	23.	15.
Magyarbikal	8.9	9.	Váralmás	24.	24.
Türe	9.	14.	Középlak	25.	27.
Zsobok	10.	2.	Magyarókereke	26.	28.
Nyárszó	11.	13.	Kisbács	27.	29.
Méra	12.1	19.	Nagypetri	28.	31.
Sárvásár	13.	12.	Magyarvista	29.	17.
Kispetri	14.	23.	Nagykapus	30.	18.
Szucság	15.	20.	Magyarkiskapus	31.	30.
Sztána	16.	11.			

korreláció sem tökéletes. Különösen a Nádásmentén és a Kapus völgyében áll elég mostohán az elemi műveltség; Inaktelke szinte kivívóan alacsony műveltségi hányadosa mellett feltűnik az, hogy Bogártelke arányszáma jóformán alig javult. Az elemi műveltség hegycsúcsát Ketesd képviseli az apró Nádasdaróccal együtt és a 20 évvel azelőtt is az élcsoporthoz vezető, népesebb Mákófalvával. A jegyzetben közöljük a községek műveltség terén felállított sorrendjét.¹³ Ebből láthatjuk, hogy egyes esetekben feltűnő nagy eltolódások állottak be a sorrend tekintetében. Pl. míg 1910-ben Bogártelke a 31. község közül műveltség tekintetében a harmadik helyen állott, húsz évvel később a huszonkettedik helyre zuhant. Erre már alig van magyarázat. Kispetri a 14-ről a 23-ra esett vissza, Inaktelke a 18-ról a 26-ra. A nevezetes Kőrösfő is hanyatlott e rangsorban: a második helyről a tizedikre esett. Ellenben igen nagyot haladt Jákótelke a 22-ről az 5-re, Magyarvista a 29-ről a 17-re és Nagykapus a 30-ról a 18-ik helyre. Közel ugyanannyit haladt Kalotaszentkirály és Zsobok is. Ezek a megingások és előretörések megérdemlik a figyelmet; a helyi szervek, valamint a tanfelügyelőség – ezen eredményeket a legújabb adatokkal is összevetve – a változások okait és jelentőségét kellőképpen méltathatják.

ÉLET ÉS HALÁL

A NEMEK ARÁNYÁRÓL, de különösen a kormegoszlásról mondtak mintegy előreverték az árnyékát annak, amit a népesedési mozgalomról mondandók vagyunk. Ha nem állnának is rendelkezésre újabb népmozgalmi adatok, megállapíthatnók az életkor-eloszlás eredményeiből azt, hogy a kalotaszegi lakosság születési számában és arányában a környezeténél nagyobb fokú dekadencia állott be.

Ez így is volt. Először lássuk, hogy mi volt a régmúltban, egy emberöltővel ezelőtt. 1901–1910 között – amiként ez a Magyar Statisztikai Közlemények 46. kötetéből történt községenkénti kiírások alapján megállapítható, – az évi átlagos születési és halálozási számok egyaránt nagyobbak voltak. Kalotaszeg eredményeit szembeállítottuk a kalotaszegi községeket magába foglaló járások egyéb községeinek népmozgalmával; ezenfelül – az újabb népmozgalmi eredményeket összehasonlítandó – kiírtuk a mai Kolozs megye községeinek *akkori* születési és halálozási adatait.

Az eredmények a következők:

		1000 lélekre jutott 1901–10 közt		
		élve születés	halálozás	természetes szaporodás
Kalotaszeg	magyar többs. községeiben	34.03	23.91	10.12
„	román „ „	34.12	25.59	8.53
Kalotaszegen összesen		34.04	24.10	9.94
A környező járások egyéb községeiben		38.66	26.65	12.01
A mai Kolozs megye nem kalotaszegi községeiben		39.15	26.45	12.70

Nem örvendezhettünk akkor sem Kalotaszeg népmozgalmán. De azt sem mondhatjuk, hogy a népmozgalmi mérleg vigasztalanul

kedvezőtlen lett volna. Az élet kapuján ugyan sokkal kevesebben léptek be; a 34–39-es differencia a születések akkori színvonala mellett is közel két klasszis különbözetet jelentett. Ámde a halandóság is határozottan kedvezőbb volt, kivált a magyar községekben, s így a természetes szaporodásban a különbözet távolról sem volt olyan nagy, mint a születési arány tekintetében. Kétségtelen azonban, hogy a születések többlete mégis kisebb volt, mint a környezetben. Így a civilizáltabb viszonyokra valló alacsonyabb halandóság csak mérsékelte, de nem tudta kompenzálni a születések terén mutatkozó deficitet. Az élet és a halál mérlege azonban komoly aggodásra okot mégsem adott. Ha így maradt volna, nem kellene aggodnunk a jövő nemzetségekért. Nagy változás esett azóta! Ez az emberöltő a jól egybeszerkesztett néptesteket és azok rendes funkcióit ugyancsak megbolygatta. Tudjuk jól, hogy ez nem kalotaszegi specialitás. De a változás mértéke és súlya már ítélőszék Kalotaszeg felett.

Az alábbi táblázat az 1931–1940 közti születések és halálozások számának évi átlagát az évtized-közepi népességhez való viszonyítás alapján tünteti fel.

	1930–1941 népmozgalom			1000 lélekre		
	az élve születések abszolút száma	a halálozás	születések többlete	születés	halálozás	szaporodás
Kalotaszeg magyar közs.	673	538	135	23.28	18.60	4.68
„ román „	106	73	33	27.71	19.77	8.54
Kalotaszeg összes „	779	611	168	23.81	18.68	5.13
A mai Kolozs megye többi községei	3731	2389	1342	31.54	19.88	11.66
A mai Kolozs m. össz.	4510	3000	1510	29.51	19.63	9.88

Keressük a vigasz-momentumokat, a megnyugtatókat, de nem találjuk. Minden vonatkozásban romlás! Az előző tabella utolsó és e fenti tabella negyedik sora az összehasonlítás alapja. Kalotaszeg magyar községeiben – a környezethez mérten – ma viszonylag még kevesebb a bölcső, valamivel több a koporsó s a születési többlet már félfannyi sincs mint egykoron. Megjegyezzük ugyan, hogy a mai Kolozs megyében (Kalotaszeg nélkül) van négy magyar falu s elég sok vegyes község; a nagy többség azonban mégis csak a románságé.

Az index-számok útján válik plasztikussá az eltolódás mértéke. A mai Kolozsmegye többi (nem kalotaszegi) községeit választjuk az index-számok bázisául, hogy Kalotaszeg népmozgalmi tragédiáját éles világitásban szemléltessük.

A népmozgalmi arányszámokból kiképzett indexek:

	Születési arány		Halálozási arány		Születési többlet	
	1901–10	1931–40	1901–10	1931–40	1901–10	1931–40
A mai Kolozsm. nem kalotaszegi közs.	100	100	100	100	100	100
Kalotaszeg magy. közs.	86.9	73.8	90.4	93.6	79.7	40.1
„ román „	87.2	87.9	96.7	96.4	67.2	73.2
Kalotaszeg összesen	86.9	75.5	91.1	94.0	78.3	44.0

Minden vonalon romlás! Ismét a mindkét végéről égetett gyer-tya hasonlatához fordulunk. Ugyanakkor, amidőn a magyar községek születési indexe a környezethez mérten 87-ről 74-re esik, a halálozási jelzőszám 90-ről 94 közelébe emelkedik. Kalotaszeg román községei – melyeknek a mérlege valamikor rosszabb volt a magyar falvakénál – jóformán teljesen azonos relációban maradt a megye többi román községeivel; sőt kétségtelen, hogy az árnyalati javulások eredményeképpen a természetes szaporodás-index e kalotaszegi román községekben érezhetően javult és felébe kerekedett Kalotaszeg magyar községeinek, amely utóbbiaknál a születési többlet ma már csak $\frac{2}{5}$ -ét teszi ki a vármegye nem kalotaszegi román többségű községeiben észleltnek. A szaporodási arány indexszáma felére apadt. Maga a szaporodás kulcsa még jobban, mivel a román községek szaporodási rátája is lejjebb szállott valamivel. De inkább csak árnyalattal (12.70%-ról 11.66-ra). A halandósági arányszámok sem vigasztalhatnak, legalább is kevésbé, mint egy emberöltővel ezelőtt.

Az egész kérdés: a sok irányú romlás annyira mellbe-vágó, hogy nem árt községenként is feltüntetni a népmozgalmi arányszámok változását. Mielőtt azonban a községek népesedési mérlege felett szemlét tartanánk, röviden értékelnünk kell a magyar községek halandósági hányadosát. Tisztáznunk kell, hogy vajjon a halandóság csekélyebb javulása és így a román környezethez mért relatív romlása vajjon tényleg a halandóság színvonalára befolyással levő ú. n. *tartalmi* okokra vezethető-e vissza, avagy a korösszetételnek a románokéhoz mért gyorsabb szenilizálódására? A netaláni tényleges romlás – a közelmúlt gazdasági és politikai beavatkozások kihatásait átgondolva – egyáltalában nem lenne meglepetés. Az említett alternatívát azonban el kell oszlatnunk. Fikción alapuló standardizálás útján ez sikerül. A román népszámlálás korcsoportosításának említett tökéletlensége miatt kétségtelenül csak korlátolt pontossággal.

Ha a kalotaszegi magyar községekben 1931–40 közt a halandóság az egyes korcsoportokon belül olyan lett volna, mint Csonka-Magyarországon 1930/31. évek átlagában, akkor ezer lélekre 17.44 haláleset jutott volna; a többi kolozsmegyei (javarészt román községekben) 17.73%. Tehát nem a magyar, hanem tulajdonképpen a román községek korösszetétele predestinál valamivel nagyobb halandóságra s így a román környéknek egy halvány árnyalattal – hogy úgymondjuk – nagyobb halandóságra lett volna „jussa”, tisztán a korösszetétel alapján; ugyanis a nagyobb halandóságot feltüntető kisgyerek-létszám a román községekben sokkal népesebb. Ez a differencia azonban a halandóságnál nem nagy, mindössze 1.49%-át teszi a magyarság „várt” halandóságának. Ennyivel lehetne a románság halandósága nagyobb a magyarságénál. Valójában azonban – mint láttuk – (a 18.60%-es magyar halandósággal szemben 19.88%) volt a megye többi községeinek halandósága), 6.88%-al nagyobb a román községek halandósága. Mondhatjuk tehát, hogy a románok kedvezőtlenebb helyzete kb. 22%-ban a kedvezőtlenebb korösszetétel számlájára irandó, ellenben kb. 78%-ban a tartalmi okoknak tudandó be.

1901-10 közt az 1910-es kormegoszlás alapján, de ugyancsak az 1930-31-es magyar halandóság alapul vétele a kalotaszegi magyar községeknek 16.52%-os, a környezetet képező román községeknek 16.91%-os halandóságra lett volna jussuk. Ez azt jelenti, hogy akkor a román többségű községek korösszetétele 2.36%-al „veszélyesebb” volt s ezért ennyivel lehetett volna nagyobb halandóságuk a magyar falvakénál, hogyha egyéb ú. n. tartalmi okok nem módosították volna halandósági viszonyaikat. A valóságban azonban a kalotaszegi magyar községek halandósága 23.91%, a kolozsmegyei többi községeké 26.45%; 9.60%-al volt kedvezőbb utóbbiaké a kalotaszegi magyar községekéénél. Érdekes, hogy a többlet-halandóság eredete miképpen változott. Akkor is kb. 25%-ban a kedvezőtlenebb korelosztás függvénye volt, míg kb. 75%-ban a tényleges halandóság rovására volt írható. Viszont a magyarság pozíciója jóval előnyösebb volt, amennyiben akkor 9.60%-al, ma már csak 6.88%-al magasabb a környezet mortalitása a kalotaszegi magyarságénál. A magyarság szenilizálódása, az ú. n. tiszta halandóságnak ezen ok miatt való romlása nagyobb fokú. A magyar községek halandóságának kisebb méretű javulását tehát részben – bár sajnos, csak kisebb részben – erre is visszavezethetjük. Világos ez, ha tekintetbe vesszük, hogy tisztán a korcsoportok eltolódása következtében, tehát korcsoportonként teljesen azonosnak megmaradó halandóság mellett a magyarság *összhalandósága* 16.52%-ról 17.44%-re romlott volna, míg a román többségű többi községeké 16.91%-ról 17.73%-re; tehát a magyarság romlási coefficiense 5.75%, a románságé 4.85%.

A terhes számok grádicsait azért kellett megjárjunk, hogy tisztázhassuk a magyarság halandóságbeli felvértezetttségét, hogy vajjon ez örvendetes erőttöbblete-e fajunknak, avagy más okokra irandó-e? Mint láttuk, a fölénynek nem teljes az ércfedezete. Bár tény az, hogy nagyobb részben nemcsak formalisztikus, a korelosztásra visszavezethető az előny, hanem tényleges. A baj csak az, hogy a multtal szemben ez a fölény a harmincas években meglehetősen meghalványodott. Sajnos, lehet arra számítani, hogy a gyermekszám eddigi csökkenése következtében gyorsulni fog a népesség szenilizálódása s ez arra fog vezetni, hogy a nem is nagyon távoli jövőben a magyar falvak halandósága eléri vagy éppen meghaladja a román többségű községek halandósági rátáját. Természetesen, ha a halandóságnak a színvonalát az egyes korcsoportokon belül sikerülne erélyes közegészségügyi intézkedésekkel és talán méginkább a halandóságot meghatározó gazdasági tényezők kedvezőbb befolyásolásával leszállítani, akkor ezt a színvonal-kiegyenlítési folyamatot mérsékelni, elodázni is sikerülne. Nem kell említeni azt, hogy ennek sokkal bizonyosabb útja-módja lenne az, hogy ha a kalotaszegi községeknek a végzetes lejtőre jutott születési dekadenciája megfordulna s ezzel a népesség elöregedésének folyamata megállídnék.

A részletek e tekintetben is sokat mondanak, de egyébként is nagyon tanulságosak. Az alábbi tábla feltünteti a kalotaszegi községek 1931–1940 közötti népesedési mozgalmát, összehasonlítva azt az 1901–1910 közötti népmozgalmi viszonyszámokkal.

	Jutott ezer lélekre ¹⁴						
	1901–1910			1931–1940			
	születés	halálozás	szaporodás	születés	halálozás	szaporodás	
Jegyenye	40.3	25.0	15.3	26.2	15.3		10.9
Nádasdaróc	23.8	19.0	4.8	13.5	15.8		- 2.3
Inaktelke	28.2	17.8b	10.4	17.1	16.1		1.0
Zsobok	25.9	21.3	4.6	23.6	22.1		1.5
Kőrösfő	33.8	20.9	12.9	27.5	19.0		8.5
Magyarbikal	36.8	28.8	8.0	29.5	17.6		11.9
Mákófalva	28.8	22.1	6.7	15.6	16.7		- 1.1
Sárvásár	24.7	17.7	7.0	17.2	20.5		- 3.3
Bogártelke	29.4	17.3	12.1	18.6	13.9		5.7
Ketesd	29.6	27.2	2.4	27.0	23.2		3.8
Magyarkapus	37.8	24.9	12.9	19.9	17.4		2.5
Méra	40.0	27.9	12.1	24.2	19.8		4.6
Magyarvista	36.9	22.0	14.9	18.5	15.4		3.1
Bánffyhunяд	30.4	22.9b	7.5	22.9	21.2		1.7
Jákótelke	36.7	22.9	13.8	19.6	10.6		9.0
Kispetri	24.1	19.3	4.8	23.1	20.2		2.9
Zentelke	26.5	26.1	10.4	23.3	20.5		12.8
Kalotadámos	28.2	23.1	5.1	22.6	17.7		4.9
Kalotaszentkirály	40.4	23.4	17.0	31.8	20.9		10.9
Kisbács	40.7	27.4	13.3	22.3	13.6		8.7
Türe	30.3	19.8	10.5	20.9	19.9		1.0
Magyarlóna	40.8	30.3	10.5	27.3	18.1		9.2
Sztána	29.9	28.0	1.9	20.4	16.9		3.5
Nyárszó	29.8	22.9	6.9	21.1	20.6		0.5
Középlak	34.5	23.0	11.5	20.2	18.9		1.3
Szucság	35.6	24.3	11.3	25.2	21.0		4.2
Magyarkiskapus	39.2	23.9	16.3	23.8	16.2		7.6
Gyerővásárhely	35.9	26.3	9.6	15.5	18.2		1.3
Farnas	29.9	18.4	11.5	28.2	20.0		8.2
Magyarókerke	39.2	28.5	10.7	30.5	19.1		11.4
Váralmás	31.6	26.2	5.4	25.3	19.5		5.8
Nagypetri	38.9	25.9	13.0	30.5	18.1		12.4
<i>Együtt</i>	<i>34.04</i>	<i>24.42</i>	<i>9.62</i>	<i>23.81</i>	<i>18.68</i>		<i>5.13</i>

Minden vonatkozásban zsgorodás, szegényedés! Helyenként hallatlan mértékben.

Az indexek mutatják legjobban a változások mértékét.

100-nak véve az 1901–1910-es népmozgalmi arányszámokat volt az 1931–1940-es

	születési arányszám			születési arányszám			
	haláloz.	szaporod.		haláloz.	szaporod.		
Jegyenye	65	61	70	Kalotadámos	80	77	96
Nádasdaróc	57	83	- 48	Kalotaszentkirály	79	89	64
Inaktelke	61	90	10	Kisbács	55	49	66
Zsobok	91	104	33	Türe	69	101	9
Kőrösfő	81	91	66	Magyarlóna	67	59	88
Magyarbikal	80	61	149	Sztána	68	60	185
Mákófalva	54	76	- 17	Nyárszó	71	90	7
Sárvásár	69	116	- 47	Középlak	58	82	11
Bogártelke	63	80	47	Szucság	71	86	37
Ketesd	91	85	158	Magyarkiskapus	61	68	50
Magyarkapus	56	70	19	Gyerővásárhely	54	69	14
Méra	60	71	38	Farnas	94	109	71
Magyarvista	50	70	21	Magyarókerke	77	67	107
Bánffyhunяд	75	93	23	Váralmás	80	74	107
Jákótelke	62	46	65	Nagypetri	78	70	95
Kispetri	96	105	60	<i>Együtt</i>	<i>69.9</i>	<i>76.5</i>	<i>53.3</i>
Zentelke	91	78	123				

¹⁴ A községeket a magyarság csökkenő rendje szerint állítottuk egybe (az 1910-es népszámlálás alapján.)

Emeljük ki mindenek előtt, hogy míg 1901–1910 közt kivétel nélkül minden községben aktív volt a természetes népmozgalom mérlege, addig 1931–1940 közt már három olyan község akadt, amelyben a bölcső és koporsó versenyében a koporsóé volt a szomorú elsőség. Nem egyetlen kiragadott évben, de tíz év átlagában s így a „véletlennek”, vagyis a korszakok esetlegességének ezekben nincs szerepe. Sárvásár, Nádasdaróc és Mákófalva ezek a községek. 1901–1910 közt sem volt kedvező a születési többletük, de mégis átlagban 6‰ volt természetes szaporodásuk. Vegyük még hozzá, hogy a magyar községek nagyobb részének ma 6 ezreléknél kisebb a természetes szaporodása; harminc évvel ezelőtt az ilyen község kivételszámba ment.

A születési arány *mindenütt* csökkent. Egyes helységekben félelmetes mértékben. Magyarvistan egy emberöltővel ezelőtt 36,9, újabban 18,5, Magyarapuzon valamikor 37,8, harminc évvel később 19,9 születés jutott 1000 lélekre. Igen kedvezőtlen a tendencia Gyerővásárhelyen, Mákófalván és Kisbácson is. A Nádasmente és a Kapus patak völgye és általában a Kolozsvárhoz közelebb eső falvak mutatnak nagy esést. A Felszeg és némileg az Alszeg (Almásmente) mintha ellenállóképesebb volna; igaz, hogy itt a színvonal, amelyről a natalitás eshetett, átlagbanvéve alacsonyabb volt, de viszont ezt a mértéket nagyjában jobban is tartotta. Kőrösfő indexe 81, sőt Kispetrié 96, Ketesdé, Zentelkéé és Zsoboké egyaránt 91. Tűrhető még Kalotaszentkirályé is (79) az átlagos 68-as indexszel szemben. De mit szóljunk a román többségű községekhez, amelyek születési indexének átlaga 81!

A *halandóság* nem alakult olyan egyirányúan és megnyugtatóan, mint amilyen nyugtalanítóan és hiánytalanul dekadensen a születési arány. A legtöbb községben ugyan szépen javult a hányados, de mégis akadt négy olyan község, amelyekben a 30-as években magasabb volt a mortalitás, mint a századforduló utáni években. (Sárvásár, Kispetri, Zsobok és Türe). Ezek közül Sárvásáron a romlás egészen jelentős: 17,7-ről 20,5-re. Viszont Jákótelken és a Kolozsvár tözsomszédságában fekvő Kisbácson (amelyet nem is lehet kalotaszegi községnek tekinteni) 1000 lélek után feleannyian sem halnak meg évente, mint 30 évvel ezelőtt. Utóbbi községben a halálozási arány nyilván nagyobb volna, hogyha a Kolozsvárott a klinikákon, kórházakban elhunyt községbelieket is hozzászámítanók az itt közölt számokhoz, amelyek az eset helye (és nem lakóhely szerint) tüntetik fel a halandóságot. Jákótelken kivételesen alacsony volt e tíz év leforgása alatt a halandóság: mindössze 10,6 ezrelék. Bogártelke (13,9), Jegenye (15,3) és Magyarvista (15,6) mutatják a legkisebb halandóságot. 30 évvel ezelőtt e községek közül csak Bogártelke volt a kedvező élcsoporthoz. Akkor Sárvásár, Inaktelke, Nádasdaróc és Türe állottak az akkoriban rendkívül kedvező közegészségügyi viszonyokat tükröző 20 promilles arányszám alatt.

Úgy látjuk, hogy míg 30 évvel ezelőtt a régtől fogva tudni vélt korreláció (nagy születési arány– nagy halandóság és kis születési frekvencia = kedvező halandóság között) meglehetősen szigorú

volt, addig újabban mintha széttöredezett volna ez az összefüggés. Előttünk régtől fogva világos ok miatt. Nyilvánvaló ugyanis az, hogy ha egy kis közösségben az ifjúság a megcsappanó, sőt tartósan hanyatló születési szám folyamánaképpen egyre kisebb és az élemedett korúak egyre nagyobb szerepet játszik, akkor az egészségügyi viszonyok még oly jelentős javulása ellenére sem javulhat az 1000 lélekre számított halálozási arány, egyszerűen a koreloszlás nem kívánatos deformálódása miatt.

A természetes szaporodási arányból képezett indexszámok hanyatló sorából kiugrik 4 magyar és 2 román többségű község. A magyar községek közül Zentelke és Magyarbikal javuló eredményei különösen értékesek. Ugyanis e két községben a szaporodás egy generációval ezelőtt sem volt jelentéktelen s a magyar fajra oly sok megpróbáltatást jelentő idegen uralom idején tudtak mégis jelentősen javítani pozícióikon! Zentelkén inkább a születési arány viszonylag nagyfokú stabilitása révén, Magyarbikalon inkább a halandóságnak az átlagosnál nagyobb fokú javulása folytán. Ketesden és Sztánán, ahol a szaporodás kulcsa szintén nagyobb volt a 30-as években mint egykoron, a szaporodás eredeti rátája elenyésző volt és így a javulás nem jelent sokat. A román falvak természetes szaporodásának hiánytalan őrzése bizony nagy intelem: vajjon nem borítja-e el idővel a bőven hömpölygő áradat a magyar szigetet? A szaporodási indexek ugyanis azt mutatják, hogy egész sora akad a magyar községeknek, amelyekben a születési többlet mai mértéke egészen nevetséges töredéke már csak a réginek. Így pl. Inaktelkén. Magyarkapuson, Középlakon, Türen, Gyerővásárhelyen. (Korántsem áll tehát az, hogy csak egyes elszigetelt községekről van szó).

A Központi Statisztikai Hivatal lekötelező szívességéből¹⁵ rendelkezésemre állanak az 1941/42-es népmozgalmi eredmények községenként. Tudjuk, hogy a nagy fordulat: a bécsi döntés Erdélyszerte, de különösen a Székelyföldön igen kedvező hatásokat váltott ki a népmozgalom s elsősorban a születések gyakorisága terén. A későbbi (főleg 1942 utáni) eredmények a területi részletelemzés céljaira már alig alkalmasak, mivel a katonai és munkaszolgálatra behívottak nem minden vidék népességét érintették egyforma mértékben. Erdélyen belül azonban az 1941-es év egészében s az 1942. év nagyobb fele a részletes összehasonlítások céljaira is tűrhetően alkalmas.

Kalotaszegen a születési hányadosnak az említett renesszánszát *egészében* véve *nem* leljük fel, de akad több község, amelyben a születések száma s aránya nagy lendületnek indult s maga a természetes szaporodás is jóval kedvezőbb, mint az 1931–40-es évek átlagában.

Hiba volna a változás hatását úgy lemérni, hogy az egész előző évtized népmozgalmi számait hasonlíttanék az 1941/42-es év átlagával. Ugyanis a születések csökkenésének folyamata a 30-as években csaknem állandó volt s ezért az összevetés reálisabb akkor, hogy ha az 1936–40-es évek átlagát viszonyítjuk a legújabb két esztendő

¹⁶ Thirring Lajos min. osztálytanácsos és Barsy Gyula min. titkár uraknak tartozom ezért különös köszönettel és hálával.

eredményeihez. A következtetések értékét erősen alterálja az, hogy csak két esztendő adataival operálunk; előfordulhat ugyanis – s nem is ritkán, – hogy éppen kivételes két egymásutáni év megbillenti e normális számokat egy-egy olyan kisebb megfigyelési területen belül, mint amilyen a néhány száz lelket számláló falu.

Azonban egészen véve a két év mégis mond már valamit; a netán szélsőséges községi adatok jobbára kiegyenlítik egymást és a több mint 30.000 lelket számláló Kalotaszeg népmozgalmi viszonyainak mértékéül elfogadható e két esztendő eredménye.

Az összehasonlított értékek a következők:

	élve születés	halálozás	szaporodás	Viszonyítás alapjául szolgáló népesség ¹⁶
	é v i á t l a g a			
1936–1940	764.6	595.8	168.8	32.480 ¹⁶
1941–1942	688.5	538.5	150.0	32.242
	1 0 0 0 l é l e k r e			
1941–1942	21.35	16.70	4.65	
1936–1940	23.54	18.34	5.20	

Egészen véve tehát – emelkedés helyett – határozottan csökkent a születési szám s közel oly mértékben a halálozások száma is. A születések többsége egy árnyalattal szintén visszaesett. Fellendülésnek tehát nyoma sincs. A halálozási hányados jelentős javulásának örülnünk kellene, de ami a réven megkerült, elveszett a vámon. Sőt több is annál.

Lényegesen megváltozik a kép, ha a részletekbe megyünk. (A javuló születési és szaporodási arányok cursiv szedéssel.)

	Jutott 1000 lélekre az					
	1936/40			1941/42		
	születés	halálozás	szaporodás	évek átlagában születés	halálozás	szaporodás
Jegenye	23.51	15.78	7.73	20.64	15.08	5.56
Nádasdaróc	16.28	12.79	3.49	19.06	12.05	3.01
Inaktelke	17.51	17.79	– 0.28	9.26	9.26	– ¹⁷
Zsobok	23.40	23.09	0.31	31.30	19.26	12.04
Körösőfő	28.04	17.53	10.51	20.80	13.72	7.08
Magyarbikal	25.95	16.65	9.30	23.81	10.82	12.99
Mákófalva	13.61	19.08	– 5.47	18.17	13.41	4.76
Sárvásár	20.41	20.41	–	26.31	19.30	7.01
Bogártelek	22.61	13.08	9.53	13.01	15.07	– 2.06
Ketesd	27.27	20.95	6.32	23.71	10.87	12.84
Magyarkapus	20.85	18.27	2.58	17.91	15.42	2.49
Méra	22.80	19.63	3.17	19.59	12.32	7.27
Magyarvista	17.41	15.18	2.23	14.59	15.72	– 1.13
Bánffyhungyad	22.46	21.62	0.84	21.09	20.11	0.98
Jákótelek	22.92	11.04	11.88	18.15	14.11	4.04
Kispetri	22.61	20.38	2.23	24.80	20.00	4.80
Zentelke	31.44	19.62	11.82	25.62	19.66	5.96
Kalotadámos	26.18	17.28	8.90	13.89	19.44	– 5.55
Kalotaszentkirály	31.79	20.51	11.28	22.77	21.35	1.42
Kisbács	20.78	13.08	7.70	16.05	11.11	4.94
Türe	19.20	19.20	–	20.37	17.02	3.35
Magyarlóna	27.57	17.09	10.48	24.45	16.39	8.06
Sztána	20.22	18.41	1.81	25.00	17.59	7.41
Nyárszó ^{17/a}	24.55	25.57	– 1.02	15.58	20.78	– 5.20

¹⁶ 1938. június 30-ra beiktatott népesség (nyers átlag.)

¹⁷ Javulás az előző időszakhoz képest.

^{17/a} A tábla folytatását l. a következő lapon.

	Jutott 1000 lélekre az					
	1936/40		1941/42			
	születés	halálozás	évek átlagában		halálozás	szaporodás
Középlak	19.53	18.42	1.11	25.97	16.57	9.40
Szucság	25.99	22.63	3.36	21.06	18.37	2.69
Magyarkiskapus	26.08	18.06	8.02	25.42	18.27	7.15
Gyervósárhely	15.44	15.97	-0.53	18.74	18.74	- ¹⁸
Farnas	28.77	21.10	7.67	22.00	17.11	4.89
Magyarókereke	28.22	20.43	7.79	35.43	18.37	17.06
Váralmás	23.35	14.39	8.96	25.67	20.38	5.29
Nagypetri	29.05	13.57	15.48	21.03	12.27	8.76
Összesen	23.54	18.34	5.20	21.35	16.70	4.65

Az egyes adatokat kommentálni avagy éppen határozott szabályszerűséget felállítani azokkal kapcsolatosan akkor lehetne, hogyha legalább 4–5 évre vonatkoznék a második adat is. Bízva abban, hogy az igen gyökeres változások mégsem szoktak véletlen termékei lenni, azt kell mondanunk, hogy néhány községben valóban bizonyos *regenerálódás* nyomai észlelhetők. Egész kifejezetten Zsobokon, Sárváron és a közelmúltban leginszégesebb demográfiai képet nyújtó Mákófalván, valamint Középlakon, Sztánán s az eddig is szapora Magyarókerekén. A természetes szaporodás ezeken felül még több helyen is javult, de inkább csak a halálozási arány kisebbedése okából. Érdekes, hogy a fenti községek közül – az egyetlen Magyarókerekét kivéve – egyik sem fekszik közvetlenül az új országhatár mentén. Ellenben a legnagyobb esést a közelmúltban jó szaporodást feltüntető községek közül a határmegvonás folytán sok erdőt veszítő Kalotaszentkirály mutatta (31.79%-os születési aránya 22.77%-re zuhant s még a halandóság is romlott egy keveset: 20.51%-ról 21.35%-re). A Felszeg és Alszeg átlagban véve jobban tartotta magát s a javulások nagyrésze s közülük a jelentősek csaknem kivétel nélkül ide esnek. A Nádasmente legtöbb községében folytatódott a hanyatlás. Ma a legbetegebb községek itt vannak: Inaktelke, Bogártelke, Magyarvista, Nádasdaróc s a Felszegről Kalotadámos és Nyárszó (ahol a nagy esés talán véletlen műve, de a határmegvonással is némileg összefügghet). Ezek régebben átlagfölöttiek voltak. Különösen az 1941/42-es oszlopok számai igazolják, hogy Kalotaszegen nemcsak a népviselet tarka, de a népmozgalom is szinte hihetetlen variációkat és kombinációkat mutat. Szinte megannyi „egyéniség”. Persze a tarkaság fokában szerepe van annak is, hogy csak két évről van szó. Végül annak is, hogy ezek az adatok az eset helye és nem a lakhely szerint mutatják az egyes népmozgalmi aktusok gyakoriságát. Különösen a halandóság egyes rendkívüli alacsony értékei tűnnek el a helyesebb – lakóhely szerinti – feldolgozás nyomán. A Központi Statisztikai Hivatal rendelkezésemre bocsátotta az 1941/42-es adatokat ily feldolgozásban is. Térkimélés céljából ennek közléséről lemondunk. Az eltérések nem jelentősek. A Bánffyhyunad környéki helységek kedvezőbb pozíciója e számításnál szinte még nyilvánvalóbbá válik, Kolozsvár környéke s a Nádasmente helyzete romlik. E vidékről

¹⁸ Javulás.

többen mennek a klinikákra. E helyesebb módszer szerint a halandóság legkisebb volt az 1941/42. évi átlagban a változatlan számot mutató Magyarbikalon (10.82), Ketesden (11.86), Nádasdarócon (12.05) és még csak ezután Inaktelkén (12.11), amely pedig az eset helye szerinti feldolgozás alapján vezetett (9.26). Legnagyobb a halandóság Nyárszón (22.08), Zentelkén (21.45) és Kalotaszentkirályon (21.35).

Ha már felvetettük a határmegvonásnak a népmozgalomra feltehetőleg gyakorolt hatását, érdemes a vizsgálat útját végigjárni. Felettből mechanikus, de éppen ezért az önkény vádjával aligha illehető módon különválasztottuk azokat a magyar többségű községeket, amelyek a bécsi döntés által megvont határtól légvonalban maximum 5 kilométerre fekszenek és amelyeknek a határmegvonás feltehetőleg fontos gazdasági érdekeit keresztezte. A másik csoportba soroztuk a távolabb fekvő községeket, amelyeknek e feltevés szerint a visszatérés osztatlanabbul jót jelentett vagyis amelyeknek jobban ment a dolguk. Ezek számából a mezőváros-jellegét egyes népmozgalmi tüneteivel is igazoló Bánffyhunyardot leszámítottuk.

	Jutott 1000 lélekre az					
	1936/40		évek átlagában		1941/42	
	születés	haláloz.	szapor.	születés	haláloz.	szapor.
I. A határtól 5 km-nél közelebb ¹ eső községekben ¹⁹	25.92	18.25	7.67	21.99	18.16	3.83
II. A határtól 5 km-nél távolabb eső községekben	22.16	18.81	3.35	20.19	15.92	4.27
III. A határtól 5 km-nél távolabb eső községekben B.-Hunyard nélkül	22.07	17.85	4.22	19.88	13.22	6.66

Szinte frappáns a változás. A határszéli, jórészt megcsorbított határu vagy egyébként komoly érdeksérelmet szenvedett községek természetes szaporodása pontosan felére esett, a távolabb fekvő községeké (Bánffyhunyard nélkül) több mint 50%-al javult; e javulás ugyan kizárólag a halandóság szép esésének a produktuma, de azért a születési arány is lényegesen kevésbé romlott itt, mint a határmenti falvakban. (Utóbbiak születési indexe – az első periódusát 100-nak véve – 84.8, míg a távolabb fekvő községeké 90.1).

Az elválasztás elég mechanikus volt. Ha a szorosabb értelemben vett Felszegről, a Bánffyhunyard környéki és tagadhatatlan gazdasági *egységet* képező kis medencéből kiválasztjuk a határmenti s a távolabb fekvő magyar községeket, akkor az eltolódás még jellegzetesebbé válik.

	Jutott 1000 lélekre						Első szakasz szaporodás = 100 volt a másodiké
	születés		halálozás		szaporodás		
	1936/40	1941/42	1936/40	1941/42	1936/40	1941/42	
Felső-Kalotaszeg	29.28	21.14	19.69	20.09	9.59	1.05	11
Határmenti községeiben ²⁰	29.28	21.14	19.69	20.09	9.59	1.05	11
Távolabbs fekvő ²¹	25.12	24.45	18.96	14.47	6.16	9.98	1.62

¹⁹ Kalotaszentkirály, Zentelke, Kalotadámos, Jákotelke, Nyárszó, Győrővásárhely, Magyarkapus, Magyariskapus, Magyarlóna

²⁰ Kalotaszentkirály, Zentelke, Kalotadámos, Jákotelke, Nyárszó.

²¹ Ketesd, Körösfő, Magyarbikal, Sárvásár, Sztána, Zsobok; ezek közül Körösfőt némi joggal az első kategóriába, a határmegvonás sújtottjai közé is számíthattuk volna.

Ami az egyiknek áldás, a másiknak átok! A határszéli községek népmozgalmának a törése általános és egyben teljes. A születési arány zuhanása mellett még a halandóság is romlott valamivel. A bennebb fekvő községekben a születési ráta alig romlott, a halandóság jelentőset javult. A szaporodás megnyugtató iramban emelkedett. A regeneráció jelei. Teljes szerepcsere a két kategória között.

ADATOT ADATRA HALMOZTUNK, de maga a probléma szinte érintetlen maradt. Benne szunnyadt az anyagban. Mintha félt volna megszólalni. S kissé magunk is félünk megszólaltatni. A helyi ismeretek elégtelensége s a számanyagnak – a tudomány igényeihez mérten – elégtelen tagoltsága okából. A tények pontos ismeretének viszonylagos hiányában a látás fegyveréhez folyamodunk, vállalva az ezzel járó kockázatot.

Kalotaszegen a népesség szaporodása a multban is csak mérsékelt volt. A dekadencia, amely helyenként egykére és általában is igen széleskörű gyermekszám-korlátozásra vall, mégis új tünet. Okai közt vannak olyanok, amelyek inkább csak *tünetek*, mélyebben fekvő s a statisztikus által nehezen kitapogatható okok folyamánai. Hogy a nagyobbodó igények s kivált a költséges, szép népviselet, a családgazdálkodás szempontjából árnyoldalakat jelentő „cifrálkodás” egyik ilyen tünet, ebben nem kételkedünk; még ha népszerűtlen és „maradi” is ez a felfogás. De hiszen régen is különlegesen és költségesen öltözködött Kalotaszeg! Vagy ma és tegnap, eszmények devalválódásának, akadályok tornyosulásának közelmultjában fontosabbá vált a külsőség és nehezebbé a szükséglet biztosítása? A jövőtlennek látott és kelletlenül várt kis jövevények azért is gyérültek volna, mert a mának-élés és a jövőtől-félés ígézetétől deprimálódott közvélemény a színvonalon-maradás külsőségeit hathatósabban propagálta? Ennek oka? A népjellemben fekvő ősi ösztönökkel: a kitűnni vágyással, az esztétikai szükségletekkel és szokásokkal kellene jobb ismeretséget kötni és vitába szállani. De mégis ismételten hangoztatjuk: régen is cifrázkodtak s a családi fészkek mégsem voltak olyan néptelenek és hidegek, mint ma. A főök nem ez. Csak szál az okok szövedékében.

Az igények növekedtek? Igen. De ez nem csak kalotaszegi jelenség. Viszont feltehető, hogy mivel e nép eredetileg is igényesebb volt, a fokozódással szembeszegeződő nehézségek már nyomósabb áldozatokat igényeltek. A népesebb család-okozta költségek mérlegelése éppen az igények növekedésének velejárója.

Az igények kielégítése elé háruló akadályok legalább is lépést tartottak az igények növekedésével. A kollízió élesebbé vált.

És mennyi inogás, bizonytalanság volt a megszállás idején! A családoknak, a növekedésnek pedig mennyire kell a bizonyosság! Különösen annak az óriás többségnek a számára, amely a teljes hit és a teljes hitetlenség állapota között, valahol a középen él és amelynél az igények már fellépnek s a közműveltség nem áll egészen alacsony fokon. Az ütközésnek új meg új tápja támadt. A gyermekek elhelyezkedése, taníttatása, jövője, maguknak a felnőtteknek a tisztességes érvényesülése egyre nehezebbé vált. Az anyagi lecsúszás

lehetőségei sokasodtak s ezek a különben sem hiányzó konziderációs hajlamot fokozták.

De ne írjunk mindent, a kelleténél is többet az *idegen uralom* magyar életteret csökkentő befolyásának a számlájára. Bár csak enyhén sejtettük is e pár szóval azt, hogy a csodálatosan ösztönös és öntudatos, a térfoglalás eszközeiben nem válogató és az erők megbénításában, gúzsbakötésében nem pihenő impérium kártevéseit, alig ellenőrizhető hajszalerek közvetítésével érvényesülő rontó erejét nem szabad lebecsülnünk. Kalotaszegen különösen nem! Hiszen egy felettébb individuális lelki beállítottságú, a maga lábán élni szerető és tudó, szolgáltni nem szívesen menő, egyéni kezdeményezésre képes, sőt ezzel élő-haló nép került itt olyan idegen uralom alá, amely a megélhetési s kivált haszonszerzési forrásokat jelentő pozíciókat az uralkodó faj és érdekeltjei számára kisajátította. De belekerült ez a külseje s életformája szerint egyaránt individuális nép egy olyan *korszakba* is, amely a közhatalmi omnipotencia folytonos térfoglalásával, a beavatkozás szellemének erősbbodásával éppen azt a génuszt és mozgató erőt támadja meg, amely a szűk határú, sovány talajon megélni nem tudó fajnak a *többletet* jelenti: a vállalkozás, a kereskedés, az egyéni kvalitások maradéktalan érvényesülési lehetőségét. Ez pótolta ki a korlátozott milieue erőforrásait. Elvégre görbe útakra is tévedtek némelyek a faji sovinizmus és az állami omnipotencia gúzsbakötéseit lerázandó. Ámde ez hihetőleg kicsiny kisebbség. És vajjon a gyermekszám végzetes és végletes apasztása maga nem-e szintén „görbe út”?

A kalotaszegi mikrokozmosz minden bizonnyal még mindig egyoldalú diagnózisa kialakulóban van: a kollektívizmus irányába elhajló kornak és a korrupcióval nászt ülő sovinizmus kórjának az áldozata Kalotaszeg népe. Bizonyosan nemcsak ennek. Ha valahol a ruha és a pompa luxusa minden áron kikényszerített szűkségtévé válik, ott a gyermek és a család előbb-utóbb luxussá s a legnemesebb értékek másodrendűekké degradálódnak. Itt a lelki élet gyökereivel is valószínűleg bajok vannak. Matriális életszemlélet? Szó és ítélet, amely ércfedezetet akkor nyer, hogyha más vidékek, fajok lelkülete, az étellel való szembenállása tárgyilagos serpenyőbe vettetik s mellette Kalotaszeg könnyűnek találtaik.

A mondottakat így foglalhatnók össze: az élettér megszűkült. Az élet sokoldalúsága megsűrkült. Ha nem vehet földet, nem bérelhet tetszése szerint erdőt-legelőt, ha nem kereskedhetik tetszése szerint állattal-fával, ha nem iskoláztathatja s nem helyezheti el gyermekét ott és úgy, ahogy a család érdeke megkívánja, akkor a feleslegesség és a reménytelenség érzése támad fel a kalotaszegihez hasonló átlagemberben. Minél több a ráció és minél kevesebb a misztika. Úgy nézzük: az előbbiből túlsokja, utóbbiból túlkevese van a kalotaszegi magyarnak, fantáziája és művészi érzéke ellenére is. Örülnénk, hogyha a nép hivatott ismerői revízió alá vennék ezt a klasszifikálásunkat.

Ami a mondottakon felül van: azt elvégezték – kivált a városhoz közel – a versenytől sarkalt s nem ritkán sovén érzelmektől is vezetett lelkiismeretlen orvosok. Érdemes volna egyszer hiteltérdem-

lően végére járni azoknak a szállongó híreknek, amelyek fölöslegesen elvégzett petefészek-kiirtásokról s művi abortusok légióiról szólnak. A mindinkább vállalt és kényszerült cseléd-sors vajjon mit ártott a szülő tevékenységnek, a biológiai állapotnak? Ismét egy kérdés, ami pozitív felelet híjján inkább csak a nyugtalanító fantáziához szól.

Látjuk íme a túlságosan leegyszerűsített és mégis elég sokféle közvetlen és közvetett okot, amely Kalotaszeg új generációiban rendeket vágott, a virágokat bimbóiban elhervasztotta. Az említettek – mindenekelőtt az életforma átmeneti (imperiumváltással összefüggő) és állandó irányzatából folyó (kollektivizálódás) sérülései – kollíziót teremtettek egyrészt a családalapítás és gyermeknemzés öröme és másrészt az egyéni érdek közt. A jövőt a jelenért eltemető Ézsau-szemléletű önzés erősebbnek bizonyult a nagy család, a magyar közösség érdekeinél, amely a bő virágzást követelte volna. Véglegesen? A válasz attól függ, hogy egyengetjük-e útját egy olyan közösségi életnek, amely az egyéni kezdeményezést, a kiválóbbak érvényesülését, a sajátos értékek hiánytalan kibontakozását, a munkatöbbletek lehető jutalmazását nem üldözendő bajnak, de a haladás lendítő kerekének vallja. Az ilyen közösségi életben hívók mernek és tudnak olyan szintézisek felé törekedni, amelyek meghagyják a köznek maradéktalanul azt, ami a köz, de meghagyják az egyénnek azt, ami maradéktalanul az egyéné. Egy általános népesedéspolitikának rég hirdetett magva ez. Mikrokozmosz testére szabott. De úgy véljük: különösképpen talál mikrokozmoszunkra: Kalotaszegre. A színhely értékéhez szabott s a tehetségesebbet-szorgalmasat jutalmazó s a felelős termelésre, találékonyásra serkentő adó, másrészt pedig az örökösödési jognak a többgyermekes családok érdekében való gyökeres reformja megszabadítaná sok hibájától s vele népesedési problémájától a színfoltos Kalotaszeget.²²

Nem kétséges az, hogy a házassági termékenység fokozásának s a népegészségügy gyökeres javulásának – az említett, *általános* előfeltételeken kívül – vannak mindenütt *helyi* eszközei is. A két eszköz-csoportnak *együtt* kell hatniuk, hogy tömítve s időállóbban érvényesülhessenek a jó hatások.

Ezek a lokális segítségek sokfélék lehetnek. A legelső közülük pl. szintén inkább csak előfeltétel s a helyi irányító szervek hatalmi körén túlmenő medicina. Ha ugyanis *együtt* volna az erdőben-legelőben gazdag havasalja, s a gabonatermesztő, vállalkozó magyarok medence-vidéke, akkor az élettér nemcsak a területnövekedés árnyában nőne, de azon túlmenőleg: a gazdasági funkciók egész seregének ugyanis éppen ez az egység az *előfeltétele*. Ma nincs együtt az egymásraült két terület.

Ha igaz az, hogy a magyarság s kivált a kalotaszegi magyarság *minőségbeli többlet*, akkor ebből az folyik, hogy mezőgazdaság-

²² Az olvasó figyelmét legyen szabad felhívnom „Népesedéspolitika és többtermelés” (Sárospatak, 1922.) és „A mezőgazdasági termelés átalakítása, különös tekintettel a beavatkozás társadalompolitikai jelentőségére” (Budapest, 1935.) c. tanulmányaimra, nemkülönben a „Társadalomtudomány” egyke-ankétján kifejtett s a folyóirat 1924. évfolyamában megjelent véleményemről.

ban, népiparban s talán még gyáriparban is a maiaknál *különb* teljesítmények volnának várhatók. Ez az értékes sziget megérdemelne egy középfokú mezőgazdasági szakiskolát, *kísérleti teleppel, mintagazdasággal*. Hogy a sovány talajt az értelem kövérítse és hozzon ki belőle különbet, nagyobb faji értékűt. A legjobb minőségű vetőmag, az érdes klíma mellett kitermelhető legalkalmasabb gyapjú, a legjobb minőségű lencse-fajta, a legracionálisabb és legnagyobb hozadékra képesítő méhlegelők, a legjobb testalkatú bivalyok, a legjobban tejelő tehenek okos és talán törzskönyvezéssel is előmozdított szelektálása: egytől-egyig kötelező alkalmak a nemes versenyre. Egy komoly, a mai mérési méreteit messze felülmúló tejfeldolgozó telepet kellene létesíteni. A dán szövetkezetek alapelveit és becsületes prosperitásuk apró fogásait egyaránt alkalmazva. Bánffyhunyard jó székhelye lehetne; Kolozsvár és Nagyvárad mindent könnyen felvenne s az állattartás haszna megnövekednék.

Az ízlés, a művészet és a szorgalom – pénz. Körösfő beszélhet erről. Az alkotáshoz anyag is kell. Egyre kiáltóbb e téren az inség. El kell látni mindenáron azt az ötletgazdag népet selyemfonállal, színes gyapjú, illetve gyapotszállal, a netán hiányzó vászonanyaggal és meg kell szervezni felelősségteljes altruizmussal vagy – ami ezzel tulajdonképpen egyet jelent – a szövetkezésben rejlő okos önérdéket igába fogva: az *értékesítést*. Egyszeriben kitágulnak a szűk községhatárok és megnő az *élettér*, megnő a becse, a rációja a családi segítő munkaerőknek. Hogy a fafaragászat művészetileg értékes termékeire ugyanaz áll: kézenfekvő. Az is, hogy a fában gazdag távolibb vidékek gravitációs központja, Bánffyhunyard felfeldolgozó gyárat s a nép adottságait is tekintve – elsősorban bútorgyárat kapjon. És vajjon Bánffyhunyard, a szokatlan méretű nagy állatvásárok színhelye nem volna-e alkalmas hely bőrfeldolgozó gyár számára? (Mellékesen bőrdíszműiparra is gondolunk.)

Tarka lehetne ez a terület foglalkozásilag, existencia-források tekintetében, akárcsak tarka népviseletileg és népének művészi hajlamait illetően.

Mindezek azonban igazi értelmet és lendítő szárnyakat akkor kapnak, hogyha a terjeszkedés és a boldog virágzás *elemi* indítékait mozgásba hozó és fentebb vázolt *általános* népesedéspolitikai eszközöket mint keretet és mint légkört megvalósítjuk.

SCHNELLER KÁROLY